

Jiří Příbáň, Václav Bělohradský et al.: Lidská práva: (ne)mysl české politiky?

1. vydání. Praha: SLON, 2015, 253 stran, ISBN 978-80-7419-230-2.

V roce 2014 proběhla na stránkách českých periodik prozatím největší veřejná debata o roli lidských práv v zahraniční politice i lidských právech obecně, jakou Česká republika (a možná nejen ona) kdy zažila. Do debaty, kterou svými kritickými příspěvky na adresu dosavadní české zahraniční politiky v oblasti lidských práv vyvolal politolog Petr Drulák, od února 2014 náměstek ministra zahraničních věcí Lubomíra Zaorálka, se zapojili právníci, filozofové, politologové, publicisté i někteří politici. Hlavním problémem debaty, vedle její občasně vyhrocenosti, byla roztříštěnost v čase i prostoru. Příspěvky vycházely v různých novinách a časopisech (*Právo, Lidové noviny, Referendum, Respekt, Alarm* atd.), a to po poměrně dlouhé časové období zhruba čtrnácti měsíců (listopad 2013 až prosinec 2014). Někteří autoři na sebe vzájemně reagovali, jiní se k tématu vyjadřovali bez přímé návaznosti na již zveřejněné texty. Debata tak byla poněkud chaotická a pro čtenáře mohlo být obtížné sledovat všechny její roviny a témata v ní zastoupená.

Tyto nedostatky měla napravit kolektivní monografie *Lidská práva: (ne)mysl české politiky?*, která vyšla v nakladatelství SLON na konci roku 2015. Monografie obsahuje osmnáct příspěvků, jež se všechny určitým způsobem týkají lidských práv. Mezi autory jsou jak někteří z těch, kteří se účastnili původní debaty (mimo jiné oba editoři, právní filozof Jiří Příbáň a filozof Václav Bělohradský), tak „nováčkové“ (senátorka Eliška Wagnerová nebo soudkyně Ústavního soudu Kateřina Šimáčková). Monografie usiluje o pestrost, nejen pokud jde o profily přispěvatelů – opět zde najdeme právníky, filozofy, politology, publicisty i další –, ale i co se týče názorů. Jak v úvodu říká Příbáň, kniha nemá patřit „do dlouhé řady publikací ‚lidí, co spolu mluví‘“, ale má „oslovit i ty, kdo by spolu jinak nezavedli řeč“ (s. 13). Tento cíl se daří naplnit jen částečně, což je dáno tím, že autoři spolu reálně příliš řeč nezavádějí. Spíše než rozvinutí debaty z roku 2014 kniha nabízí soubor samostatných příspěvků na některá z témat, jež se v debatě objevila. Je přitom zajímavé, že klíčové téma původní debaty – role lidských práv v zahraniční politice ČR – je v knize přítomno spíše okrajově.

Formálně je monografie rozčleněna do tří částí – Rozepře, Politika a Polis – po pěti až sedmi příspěvcích. Příbáň tuto strukturu v úvodu vysvětluje tím, že „první část [...] vychází z původních polemik v *Salonu Práva*, druhá [...] se zabývá především politickým kontextem lidských práv a třetí [...] přináší obecnější reflexe o lidských právech coby smyslu politiky“ (s. 13). Část první, do níž vedle obou editorů přispěli publicista Jiří Pehe, politolog Petr Drulák, právník Petr Agha a urbanista Pavel Holubec, skutečně z velké části navazuje na debatu vedenou v roce 2014 (ne nutně pouze v *Salonu Práva*). Přístup jednotlivých autorů se nicméně značně liší. Zatímco někteří převzali a pouze dílčím způsobem doplnili či upravili své původní příspěvky (Holubec), jiní se pokusili podívat na debatu s určitým odstupem (Drulák), popřípadě nastolili zcela nové otázky (Pehe). Příspěvky, zejména ty skutečně navazující na debatu v *Salonu Práva* (Příbáň, Bělohradský, Drulák), předpokládají aspoň základní povědomí o podstatě a obsahu debaty vedené v roce 2014. Bez tohoto povědomí může být pro čtenáře těžší porozumět tomu, proč se autoři zabývají určitými otázkami.

Další dvě části kolektivní monografie zahrnují příspěvky autorů, kteří se v původní debatě neangažovali vůbec, nebo jen okrajově. Jde o sociologa Jana Kellera, politologa Ondřeje Císaře, politiky a komentátory Romana Jocha a Jaroslava Fialu, právníky Vojtěcha Šimíčka a Jana Jařaba a historika Michala Kopečka v druhé části knihy a o právničky Kateřinu Šimáčkovou a Elišku Wagnerovou, filozofy Václava Němce a Martina Palouše a historika Pavla Koláře v části třetí. Druhá a třetí část nejsou striktně tematicky odděleny,

většina příspěvků by se bez větších potíží mohla zařadit do obou. V textech se objevuje řada motivů. Například Keller se zabývá vztahem modernity a lidských práv, Palouš analyzuje meze práva na svobodu projevu v evropském systému ochrany lidských práv, Kolář se zamýšlí nad pojetím lidských práv ze strany československého disentu v období komunismu a podobně. Celkově nicméně v příspěvcích dominují dvě témata – prvním, výraznějším, je obecné pojetí lidských práv (včetně jejich zdůvodnění a klasifikace do různých generací), druhým, méně rozebíraným, je role lidských práv v české zahraniční politice (včetně hodnocení dosavadní české lidskoprávní diplomacie a návrhů na její případné změny).

Svůj pohled na koncept lidských práv sdílí se čtenáři většina autorů. Pro všechny je společné to, že koncept celkově hodnotí pozitivně. Chápu tak lidská práva jako dobrou věc, která zajišťuje lidskou důstojnost a napomáhá zvýšení kvality života. Méně shody již panuje v tom, co vlastně lidská práva jsou, jaký je základ (důvod) jejich existence a v jakém rozsahu je lidé mají. Pluralita přístupů je přímým důsledkem toho, že lidská práva, jak uvádí Příbáň, se řadí mezi pojmy sporné svou podstatou (*essentially contested concepts*). Jde o pojmy, jež sice lidé často hodnotí identicky (dobré/špatné, morální/nemorální apod.), chybí ale konsenzus ve vymezení jejich obsahu. Toto vymezení totiž odráží hodnotové postoje každého jednotlivce. Pojmy sporné svou podstatou, mezi něž se vedle lidských práv řadí třeba umění, spravedlnost či terorismus, tak tvoří předmět trvalé diskuse a jakékoli definice, jež jsou ve vztahu k nim zaváděny, mohou mít jen dočasnou a omezenou platnost (to je případ právních definic, které pojem v určitý moment zakotví, samy ale zůstávají otevřeny revizi).

Přes rozdílnost přístupů k lidským právům, jež se v kolektivní monografii objevují, lze říci, že nejvíce přívrženců zde má teorie lidských práv opřená o doktrínu přirozeného práva (*iusnaturalismus*). Hlásí se k ní v té či oné míře Příbáň, Joch, Šimíček, Wagnerová a Pehe. Teorie vychází z přesvědčení, že lidská práva jsou „*principy, které se pojí přímo s esencí lidství a které jsou rozumem objevovány (nebo nám coby samozřejmé a nevyvrátitelné pravdy zjevovány), nikoliv jen vyjednávány v politické diskusi jako obyčejné zákony*“ (Pehe, s. 51). Lidská práva tak lze „*jen rozpoznat, uznat a garantovat, nikoli však vůli svévolně vytvářet*“ (Joch, s. 113). Člověk má lidská práva ne z rozhodnutí státu či společnosti, ale z titulu samotného svého lidství: jsou mu vrozená, vycházejí z jeho přirozenosti. V tomto ohledu se velmi podobají přírodním zákonům (například zákonu gravitace), které také existují bez ohledu na lidskou vůli a člověk je může jediné poznat a akceptovat (ne změnit nebo zrušit).

Nositelem lidských práv je jednotlivec. Většina autorů jej vnímá jako autonomního, nezávislého a samostatného aktéra, který existuje před společností, respektive státem. Stát vzniká až na základě dohody, společenské smlouvy, jíž se oni autonomní aktéři rozhodli dobrovolně sebeomezit výměnou za určité výhody (zajištění bezpečnosti, lepší ochrana před druhými, sdílení nákladů aj.). I po uzavření společenské smlouvy a vstupu do organizovaného společenství si ovšem jednotlivci ponechávají svá (přirozená) lidská práva. Z toho, že jsou lidé primárně definováni svou individualitou, nikoli náležitostí k určitému celku, pak vyplývá, že přirozená práva, jimiž disponují, musejí být pro všechny identická, konstantní v čase i prostoru a nezávislá na prostředí, v němž se nacházejí. Opět se zde využívá analogie s přírodními zákony, které přece také platí stejně v České republice jako v USA či Číně, v dnešní době jako před sto nebo pěti sty lety, pro křesťana jako pro muslima nebo ateistu.

Přijetí teorie lidských práv opřené o *iusnaturalismus* vede u většiny autorů k zúžení okruhu těchto práv na takzvaná práva první generace, tedy práva občanská a politická. Ta jsou chápána jako práva „*základní*“ (Příbáň, s. 25), „*skutečná*“ (Joch, s. 114) a „*tvrdá*“ (Šimíček, s. 149), v odlišení od práv druhé generace, tedy práv hospodářských, sociálních a kulturních. Ta jsou naopak prezentována jako práva v uvozovkách, respektive „*nároky na žádoucí či užitečné statky, či ty statky samotné*“ (Joch, s. 114) či jako pouhé „*zásady*“

(*principy*)“ (Wagnerová, s. 233). Katalogy oněch „skutečných“ práv se přitom u různých autorů nemusejí shodovat. Například Joch (s. 113–114) mezi ně řadí právo na život (včetně sebeobranu); právo na svobodu myšlení, projevu (slova, tisku), svědomí (včetně náboženského); právo na legitimně získaný majetek; a právo na výchovu dětí podle svého přesvědčení. Příběh (s. 32) za základní právo pokládá mimo jiné právo na nezbytné životní potřeby, řešící otázku absolutní chudoby, které staví do kontrastu se sociálními právy řešícími problémy relativní chudoby. Dané právo by ovšem, vzhledem ke své pozitivní povaze, do Jochova seznamu nejspíše nezapadlo.

Rozdíl mezi první a druhou generací lidských práv, respektive mezi skutečnými lidskými právy a tím čímsi jiným je vysvětlován odlišným původem a povahou obou kategorií. Původ práv občanských a politických má být v lidské přirozenosti, původ práv hospodářských, sociálních, kulturních a popřípadě jiných (práva třetí generace či nová práva) má spočívat ve společenské dohodě. Práva „základní“ tedy společností předcházejí a jsou na ní nezávislá, práva „sociální“ naopak vznikají až ve společnosti coby výsledek sociální dohody. Z hlediska povahy zde autoři proti sobě staví práva klíčová pro lidský život (například svoboda projevu) vs. práva méně podstatná (například právo na spravedlivou odměnu za práci); práva negativní, kde je úkolem státu nezasahovat (svoboda od něčeho), vs. práva pozitivní, která má stát zajišťovat (právo na něco); práva levná vs. práva finančně náročná; a práva konkrétní a jasně definovaná vs. práva vágní a vyžadující specifikaci. Sociální práva přitom nejsou vnímána jen jako nedůstojný přívažek práv základních, ale často přímo jako hrozba pro tato práva. Vedou prý k rozbředlosti a trivializaci systému a odvádějí pozornost a zdroje od skutečných práv. Tato teze se objevuje u několika autorů (Joch, Šimíček), nikdy ale není doložena konkrétními příklady.

Ne všichni přispěvatelé do monografie s tímto pohledem souhlasí. Oponenty je možno rozdělit do tří skupin. První zahrnuje ty, kteří se sice rovněž hlásí k přirozenoprávní koncepci lidských práv, vyvozují z ní ale odlišné závěry. To je případ Šimáčkové, která odmítá striktně individualistický základ lidských práv. Přirozenost, na niž lidská práva spočívají, je pro ni „*přirozeností jednotlivce, ale též přirozeností člověka jako součásti skupiny, která spolu solidarizuje a pomáhá si*“ (s. 190). Lidská práva se vždy realizují v rámci určité společnosti a jejich posláním je zajistit člověku důstojný a hodnotný život. Umělé rozlišování základních a sociálních práv tomuto poslání brání, neboť „*svoboda žít podle vlastního rozhodnutí může být ohrožena stejně degradací a naprostou závislostí skrze chudobu, nemoc nebo stáří jako některou z forem násilné politické represe. Je-li svoboda jednotlivce narušena sociálními a ekonomickými obtížemi, to, co je ztraceno, je právě tak cenné, jako když je někdo mučen, uvězněn nebo pronásledován za způsob života, který chce vést*“ (s. 194–195).

Druhá skupinu autorů, kteří se na lidská práva dívají jinak, zahrnuje některé sociální vědce (Císař, Drulák) a filozofy (Němec). Pro tyto autory jsou lidská práva sociální konstrukt, který vznikl v reakci na konkrétní lidskou potřebu – potřebu ochránit jednotlivce před zlovůli státní moci a umožnit mu vyrovnat se s nástrahami moderního světa. Tato potřeba vystává před všemi lidmi na světě a lidská práva jsou zatím nejlepší odpovědí, jaká na ni byla dána. Proto mají tato práva ve světě své místo, a to bez ohledu na chatrnost svého tradičního přirozenoprávního zdůvodnění. Jak uvádí Němec: „[N]elze [si] zastírat, že z hlediska svého zdůvodnění tradiční idea lidských práv od počátku stojí na poněkud vratkých základech. V tomto smyslu je snad možno přijmout i Benthamovu metaforu o chůdách [Bentham nazval lidská práva nesmyslem na chůdách – pozn. recenzentky]. Tím však ještě není řečeno, že to, co se na těchto chatrných nožkách úspěšně dobelhalo až do 21. století, aby se stalo základem ústavního pořádku desítek demokratických zemí a dalekosáhle proniklo i mezinárodní právo, je nesmysl“ (s. 248–249). Autoři druhé skupiny nevidí důvod omezovat lidská práva na některou z generací, podrobněji ale tuto otázku v knize neřeší.

Poslední skupina sestává z přispěvatelů, kteří se spíše než o předložení vlastní koncepce lidských práv snaží o odhalení slabin dominantního přístupu. Hlavní výhrada, kterou

vznáší Keller, Kolář, Agha či Holubec, se týká podobnosti tohoto přístupu a neoliberalismu, respektive „tržního fundamentalismu“ (Kolář, s. 216). Oba systémy trvají na tom, že jejich podstatou není ideologie, ale objektivní pravda spočívající na přírodních, respektive přirozených základech. Oba si „nárokují univerzální platnost, tvrdíce, že našly nadčasový lék pro neduhy světa“ (Kolář, s. 222). Oba vycházejí z radikálního individualismu: „objektem jejich analýzy [je] (převážně mužský) jedinec, buď svobodný nositel práv, nebo racionálně jednající ekonomické aktér“ (s. 222). Oba jsou nepřátelské ke státu i společnosti a marginalizují sociální a kolektivní práva. Lidská práva v jejich pojetí nejsou „pojistkou lidského materiálu‘ proti bezohlednému zvyšování efektivity“ (Keller, s. 105), ale nástrojem demontáže sociálního státu, ze které těží ti momentálně silní a trátí na něm ti slabí či znevýhodnění. Spíš než k společenské transformaci tak lidská práva v neoliberalním hávu slouží k udržování *statu quo*, který je legitimizován diskurzem o přirozenosti daného stavu a úplné svobodě člověka určit dráhu vlastního života.

Jiná výhrada formulovaná autory třetí skupiny odkazuje na specificky český, respektive středo- a východoevropský náhled na lidská práva, který vychází ze zkušeností a priorit z doby protikomunistického disentu. Disent se soustředil na to, v čem měl komunistický režim největší slabiny – a tím bylo dodržování práv první generace. „Pro východoevropskou opozici byly na pořadu dne hlavně politická práva a občanské svobody, neboť právě jejich nedodržování bylo nejpálčivějším problémem. A [...] nebylo snadné rozvíjet kritiku v sociální a hospodářské oblasti, na niž si státně socialistický režim nárokoval monopol“ (Kolář, s. 219). Tuto orientaci po pádu komunismu mechanicky převzala velká část politiků i intelektuálů a prohlásila ji za obecně žádoucí a jedinou správnou. Opomenuta přitom, jak dokumentuje Kolář, zůstala jak skepse disentu vůči všem velkým příběhům a jediným správným cestám, tak skutečnost, že při formulování lidskoprávních instrumentů na mezinárodní scéně stály obě generace od počátku vedle sebe a byly chápány jako vzájemně se doplňující a komplementární (viz Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948).

Spor o původ a podstatu konceptu lidských práv nemá, a zřejmě ani nemůže mít, jasného vítěze. Čtenář si tak může vybrat sám, zda se přikloní k dominantnímu proudu, který má podle všeho zastance zejména v řadách právnické obce, nebo si zvolí některý přístup alternativní. V tomto ohledu je škoda, že monografie není pojata více jako skutečná debata, ve které by se autoři nevyjadřovali jen k tématu, ale přímo by na sebe reagovali. Je nicméně pravda, že volba určitého směru je v konečné fázi spíše věcí osobního nastavení než argumentů. Všechny náhledy mají totiž v základech jisté axiomy, které člověk buď přijme, nebo odmítne. Názorně je to vidět právě na *iusnaturalismu*, který staví na tom, že existence lidských práv je zkrátka zjevná, neboť tato práva vyplývají z lidské přirozenosti a lze je rozumově dovodit. Teze o zjevnosti má vždy nevýhodu v tom, že opravdu přesvědčivá je pouze pro ty již přesvědčené. Poněkud kostrbatě lze říci, že člověku, je-li muž určitá věc není zjevná, těžko zjevná být začne, když se mu sdělí, že zjevná prostě a jednoduše je. *Iusnaturalismus* se ostatně mnohdy ani nesnaží pochybovače získat, spíše je delegitimizuje – pokud někdo nevěří v něco, co je zjevné a co vyplývá z rozumu, problém zřejmě nebude na straně oné teze, ale na straně dotyčného (který možná jen není dost rozumný).

Smysluplněji než o původu lidských práv lze diskutovat o jejich obsahu a typologii. Jak bylo řečeno, dominantní přístup striktně odlišuje práva první a druhé generace, přičemž rozdíly vidí ve významu, povaze, finanční náročnosti a konkrétnosti práv těchto generací. Ve všech případech jsou tvrzení sporná a zasloužila by si podrobnější rozbor. Z hlediska významu mají být práva první generace pro člověka klíčová, zatímco práva ostatní jsou jen jakýsi bonus, bez něhož se člověk nakonec může obejít. Daný pohled je problematický a odhlíží od vzájemné propojenosti práv. Propojenost se neprojevuje jen rétoricky, v mezinárodních instrumentech (například Vídeňská deklarace z roku 1993), ale i prakticky, v běžném životě. Slovy Šimáčkové: „*Stejně vážným zásahem do soukromí a důstojnosti*

jako třeba ponižující policejní prohlídka je život na ulici. Ostatně té ponižující prohlídce bude vystaven častěji a za horších podmínek ten, kdo žije v papírové krabici, a ne ve zděném bytě“ (s. 195).

Příběh ve svém příspěvku píše o čínském rolníkovi, který má *common sense* (tj. je mu zjevné, co mu zjevné býti má), a proto „ví, že bez svobody projevu a práva na řádný soudní proces i garantovaných majetkových práv se nedovolá ani žádných práv sociálních“ (s. 31). Je otázka, proč by čínský rolník (nebo kdokoli jiný) nemohl vnímat onu vazbu i obráceně – třeba tak, že bez základních hospodářských a sociálních práv je možnost získat určitý majetek, který by stálo za to chránit, podstatně ztížena; že pokud někdo žije v nuzných podmínkách, těžko si bude moci dovolit vést soudní řízení; a že bez určitého vzdělání a přístupu k informacím zůstane pro člověka svoboda projevu jen hezkou konstrukcí, protože nebude schopen si na věci zformovat názor, popřípadě se o nich ani nedozví. Lidský život je příliš komplexní a komplikovaný na to, aby ho bylo možno jednoduše rozkrájet na určité segmenty a ty postavit do jasné hierarchie. Je třeba právo na spravedlivou odměnu za práci méně důležité než právo na majetek? Lze vůbec obě práva striktně odlišit?

Podobně sporné je dělení práv podle jejich povahy a finanční náročnosti. Práva první generace mají být negativní, tedy mají ze strany státu vyžadovat jen ne-akci (nezasahování). Odtud se pak odvíjí teze, že jsou to práva levná, která společnost nic nestojí. Naopak práva druhé generace mají být pozitivní, má tedy jít o práva na něco a ta předpokládají jak angažovanost státu, tak finanční výdaje. Tato dichotomie je opět velmi nepřesná. Žádné právo není čistě negativní nebo čistě pozitivní, u všech jsou přítomny oba prvky. Z toho též vyplývá, že žádné právo není zcela „zadarmo“. Právo na spravedlivý proces – coby právo první generace – těžko může být ze strany státu zajištěno pasivním způsobem (nezasahováním): spravedlivý proces předpokládá existenci soudů a ty musí někdo zříditi, spravovat a financovat. Obdobně právo na majetek nezakládá jen povinnost státu ponechat lidem jejich majetek. Očekává se též, že stát bude tento majetek aktivně chránit (před svými orgány i dalšími jednotlivci) – opět jde o pozitivní opatření, které něco stojí. Všechna práva tak představují určité „*břemeno pro ostatní*“ (Joch, s. 115). A je zřejmé, že mají-li lidé toto břemeno nést, musejí práva, jež budou jeho prostřednictvím zajišťována, odrazet zkušenosti a potřeby u největšího počtu z nich.

Konečně práva různých generací se údajně liší svou konkrétností. Práva první generace jsou prý jasná a jejich výklad lze ponechat na soudních orgánech, zatímco práva generace druhé jsou vágní a nekonkrétní, a musejí být tedy upřesněna provádějící legislativou. Mnohé právní instrumenty – včetně české Listiny základních práv a svobod – skutečně takto daná práva konstruují. Neplatí to ale bez výjimky (například právo na zřízení odborů, právo na stávkou nebo právo na bezplatné základní vzdělání coby práva druhé generace na prováděcí legislativu vázána nejsou, naopak třeba volební právo coby právo první generace ano). Obsah práv navíc vyžaduje určitý výklad vždy: je pak obtížné říci, zda třeba právo na rodinný život je jasnější a specifičtější než právo na ochranu zdraví a zda první z práv lze opravdu účinně zaručit i bez zákonného rámce, zatímco druhé nikoli. Opět jde o falešné dilema, které přehlíží, že spíše než dvě velké kategorie tvoří lidská práva poměrně pestrý konglomerát práv s různými znaky.

Předchozími odstavci se autorka recenze zařadila mezi ty, kteří mají určité pochybnosti o přístupu k lidským právům, jenž se opírá o (neo)liberální výklad přirozenoprávní doktríny a v ČR v současnosti dominuje. Jako žádoucí se přitom nejeví slepé zavrnutí tohoto přístupu, který má mnohá plus – dodává lidským právům metafyzický rozměr, jenž je třeba chránit před svěvolí moci, a navíc je pro řadu lidí intuitivně atraktivní. Spíše je třeba, aby zmíněný přístup ztratil onen punc věčné správnosti a nedotknutelnosti, který mu byl, mimo jiné i s ohledem na jeho napojení na český disident z doby před rokem 1989 popsané Kolářem či Paloušem, v posledním čtvrtstoletí mnohdy propůjčován. Coby jeden z pojmů sporných svou podstatou lidská práva přímo volají po tom, aby se o nich diskutovalo.

S jistou nadsázkou lze říci, že existuje „lidské právo na diskusi o lidských právech“, protože jen diskuse může efektivně zajistit, že se lidská práva z pružného nástroje, který má pomáhat jednotlivcům, nestanou rigidní ideologií, jež tyto jednotlivce umlčuje a omezuje.

Dané riziko nevyvstává jen na domácí scéně. Objevuje se, možná ještě vyostřeněji, též na scéně mezinárodní. To, jakou roli sehrávají lidská práva ve vztazích mezi různými státy a jaký postoj k nim má ve své zahraniční politice zaujmout Česká republika, respektive do jaké míry byl její dosavadní postoj správný a zda ho má, nebo nemá revidovat, představuje druhé hlavní téma kolektivní monografie. Oproti prvnímu tématu se mu dostává méně pozornosti, mnoho autorů se jej dotýká jen letmo, popřípadě vůbec. Pozice přispěvatelů je zde úzce navázána na jejich názor na koncept lidských práv obecně. Stoupenci *iusnaturalismu* (Přibáň, Joch, Pehe) se hlásí k myšlence univerzality lidských práv, z níž odvozují potřebu států, včetně České republiky, univerzálně platná lidská práva prosazovat i mimo své hranice. Okruh práv, za něž se má stát brát, je omezen na ona základní práva, tj. práva první generace, tak jak jsou vymezována západními liberálními demokratiemi. Způsob prosazování odvisí od konkrétního kontextu jednotlivých zemí: v úvahu je třeba brát politický systém, trend vývoje lidských práv v zemi i alternativy, jež se v dané situaci nabízejí. Lidským právům se nejlépe daří v demokratických státech, proto klíčovým nástrojem zlepšování stavu lidských práv je šíření demokracie. Autoři této orientace volají po zachování stávajícího kurzu české zahraniční politiky, protože odráží jejich představy a preference.

Kritici dominantního přístupu k lidským právům tento názor nesdílejí. Část z nich vyjadřuje pochyby, zda lidská práva představují na mezinárodní scéně něco jiného než „*klaček na ostatní*“ (Fiala, s. 129), účelově používaný některými státy k realizaci jejich – obvykle značně nealtruistických – zájmů, respektive nástroj, který „*pomáhá legitimizovat vojenské a politické aktivity na světových fórech, jako je OSN, a usnadňuje získávání podpory pro tyto kroky na domácí půdě*“ (Agha, s. 79). Česká republika není považována za jeden z těchto států, spíše je jí přiznávána role jakéhosi „užitečného blázna“. Například podle Bělohradského vycházela dosud česká zahraniční politika z lidskoprávního atlantismu, který propojuje americký mesianismus – víru ve zjevné poslání USA vládnout světu a šířit v něm své hodnoty a představy – a český morální kýč, spočívající v mýtu morálního vlivu na světového hegemonu naslouchajícího prezidentů-disidentovi. Lidskoprávní atlantismus zužuje „*revoluční smysl pojmu ‚lidská práva‘ [...] na podporu amerického úsilí být jedinou velmocí v unipolárním světě*“ (s. 37). Spor se pak vede o to, zda tento přístup lidská práva beznadějně diskredituje, nebo lidská práva zůstávají, byť ve své „*ušpinělosti*“ (Přibáň, s. 23), stále platná a hodnotná.

Část autorů odmítá oba přístupy a namísto nich navrhuje, aby podpora lidských práv zůstala součástí české zahraniční politiky, tato politika by však současně měla projít určitou revizí. V rámci ní by se – jak ve svém textu shrnuje Drulák (s. 64–65) – mělo chápání lidských práv rozšířit tak, že by nadále zahrnovala práva první i druhé generace bez rozdílu. „*Pečovat o lidská práva znamená chránit lidskou důstojnost před řadou hrozeb nejrůznější povahy, včetně nespravedlivé dělby ekonomických zdrojů či společenských předsudků, nikoliv pouze před represivními politickými režimy*“ (s. 64). Podporu lidských práv je dále třeba vyvázat z napojení na šíření demokracie: to samo o sobě k lepší ochraně lidských práv nutně nevede, navíc své lidskoprávní problémy mají i demokratické státy. Upozorňovat na to není zradou české tradice či nožem vráženým do zad spojenců, ale aplikací zásady, že „*v centru podpory lidských práv stojí člověk, který brání svou důstojnost před tlaky z nejrůznějších směrů*“ (s. 64). Lidská práva jsou univerzální svou aspirací, ale praktické univerzality – tedy toho, aby tato práva byla všeobecně uznávána a respektována – lze docílit jedině postupně, cestou inkluzivního dialogu se všemi dotčenými mezinárodními aktéry.

Vhodné nastavení české zahraniční politiky v oblasti lidských práv tvořilo výchozí téma veřejné debaty o lidských právech, která proběhla v roce 2014 a na niž navazuje

recenzovaná publikace. Debata započala v úvodu roku 2014, kdy Drulák, který tehdy zastával místo prvního náměstka ministra zahraničních věcí, vyzval k přehodnocení dosavadního přístupu způsobem popsáným výše. Přehodnocení se mělo odrazit v nových koncepčních materiálech týkajících se zahraniční politiky obecně a lidskoprávní diplomacie specificky, na nichž začalo ministerstvo zahraničních věcí v dané době pracovat. Plán vyvolal bouřlivé reakce části politiků, novinářů, nevládních organizací i odborné veřejnosti. Tlak z jejich strany byl zřejmě jedním z faktorů, proč nové koncepční materiály – Koncepce zahraniční politiky ČR z července 2015 a Koncepce podpory lidských práv a transformační spolupráce ze září téhož roku – nakonec žádný zásadní paradigmatický zlom nepřinesly. Oba dokumenty se sice hlásí k širšímu pojetí lidských práv a zdůrazňují význam dialogu, v rovině konkrétních cílů a priorit ale převažuje prvek kontinuity.

Hlavním přínosem celého tohoto procesu tak nakonec byla sama veřejná debata. Ta ukázala, že role lidských práv v zahraniční politice i sám koncept lidských práv nejsou v českém prostředí předmětem širokého konsenzu, jak se až dosud myslelo, ale že na ně existují různé názory. Poskytla také prostor pro představení těchto názorů a určitou interakci mezi nimi. Totéž platí pro recenzovanou kolektivní monografii, která na debatu navázala a symbolicky ji, aspoň prozatím, uzavřela. Monografie je cenným zdrojem informací jak o pohledu na lidská práva, který v ČR dosud převažuje, tak o alternativách k tomuto pohledu, které se začínají více prosazovat v posledních letech. Velkým kladem publikace je i to, že si na rozdíl od původní debaty zachovala věcnost a slušnost a nikdo z příspěvateľů zde neskouzl k nálepkování či útokům *ad hominem*. V tomto ohledu kniha skutečně nabízí příklad „kritického sporu [a ne] ‚politiky nepřátelství‘“ (Bělohradský, s. 18) a současně dokazuje, že jen takový kritický spor – a ne trvání na jediné možné pravdě, ať už je jakákoli – může poznání lidských práv posunout. A vlastně pouze on je s lidskými právy plně slučitelný...

Veronika Bílková